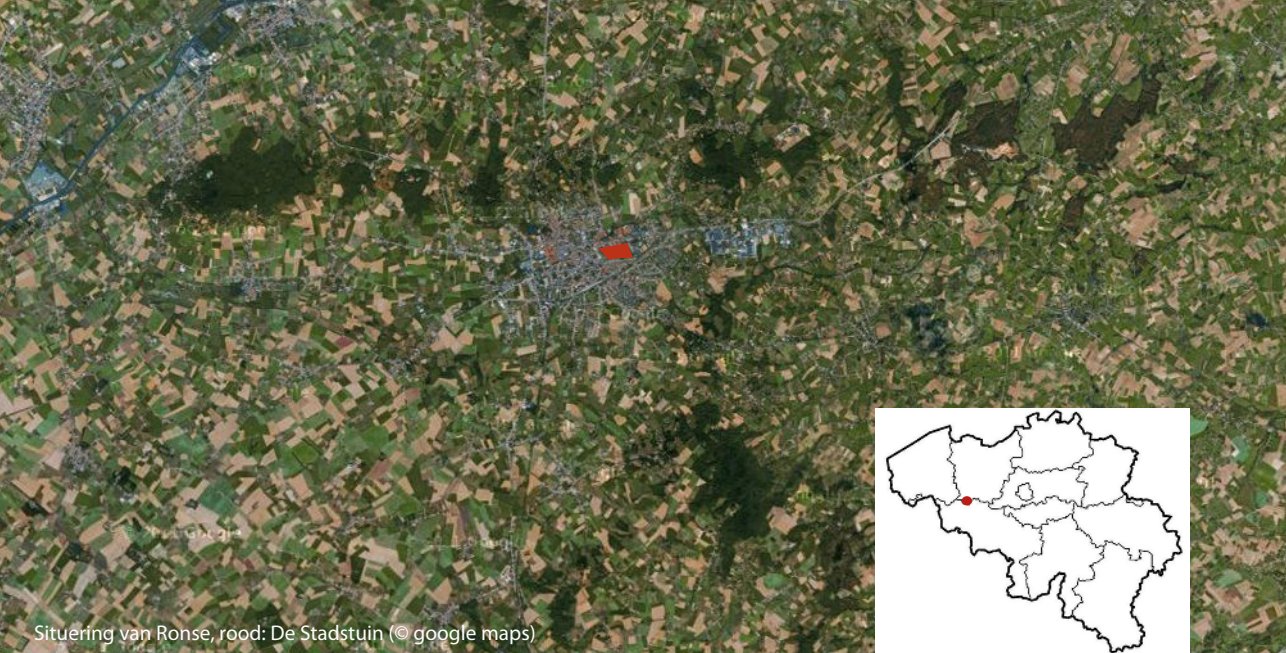

RONSE DE STADSTUIN

3 archeologische verhalen: 4000 jaar geschiedenis

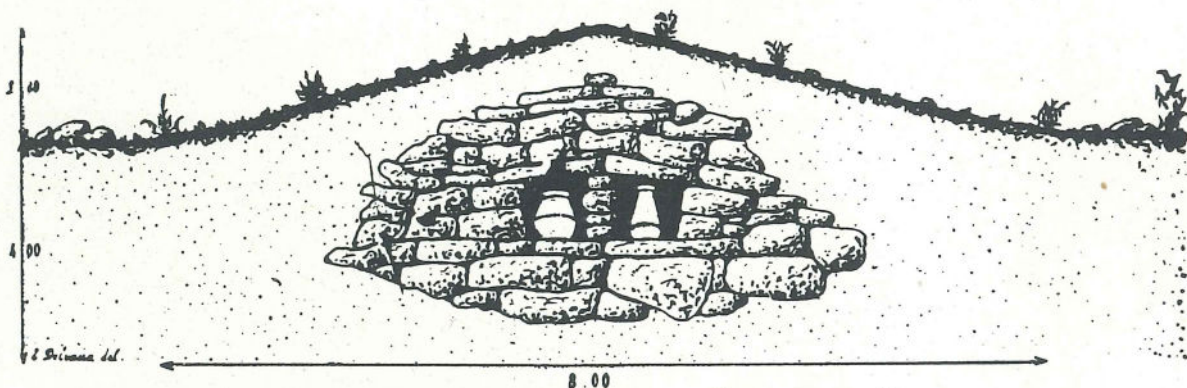
Situering van Ronse, rood: De Stadstuin (© google maps)

De parel van de Vlaamse Ardennen

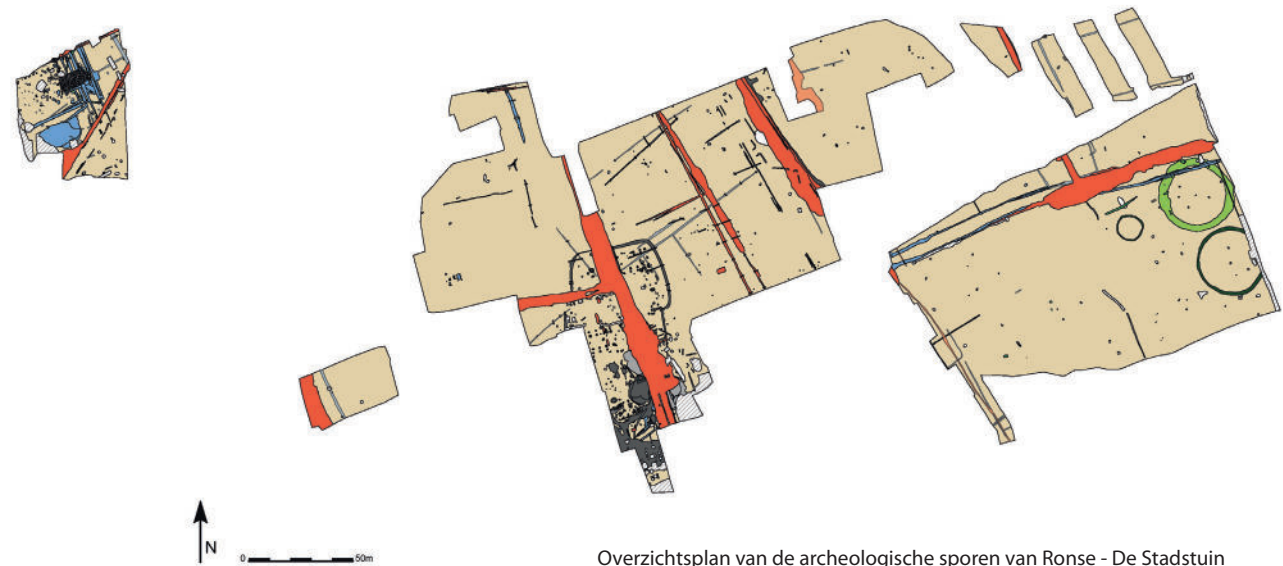
Ronse, 'de Parel van de Vlaamse Ardennen' zoals de Vlaamse schrijver Omer Wattez (1857-1935) de stad destijds omschreef. Deze titel kreeg de stad vooral vanwege haar ligging. Ze is ten noorden omringd door het heuvellandschap van de Vlaamse Ardennen (Kluisberg, Hotond, Trieu, Muziekberg,...) en ten oosten en zuiden door de Région des Collines, net over de taalgrens, in Henegouwen. Deze glooiingen oefenden al vroeg een aantrekkingskracht uit op de mens. Naast meerdere vondsten uit de steentijden danken de heuveltoppen (o.a. de Kluisberg en het Muziekbos) hun archeologische bekendheid vooral aan verschillende grafmonumenten uit de bronstijd (2100 v.Chr. – 800 v.Chr.). Het archeologisch onderzoek hiervan startte reeds in het begin van de 19de eeuw, waarbij verschillende van deze grafheuvels geïnventariseerd en (gedeeltelijk) onderzocht werden. Tijdens recentere opgravingen kwamen ook sites uit de Romeinse en middeleeuwse periode aan het licht, zowel in als vlakbij het centrum van Ronse.

De Stadstuin

Een groot stadsontwikkelingsproject, net ten oosten van het centrum van Ronse, gaf aanleiding tot een archeologisch onderzoek, uitgevoerd door SOLVA in 2010 en 2011, in opdracht van het stadsbestuur. De Stadstuin, een nieuw aan te leggen stadspark omgeven door een woonzone, zal in de toekomst het groene hart van de stad vormen.

Doorsnede van één van de bronstijdgrafheuvels in het Muziekbos (Delvaux 1889, 97)

Overzichtsplanning van de archeologische sporen van Ronse - De Stadstuin
(groen: bronstijd, blauw: Romeins, grijs: volle middeleeuwen, rood: late-/post-middeleeuwen)

Grafheuvels

In de periode dat in Egypte de farao's piramides voor zich lieten bouwen, legde men ook in onze streken indrukwekkende monumenten voor de doden aan. Het fenomeen van de grafheuvel verspreidde zich gedurende de bronstijd over het grootste deel van Noordwest-Europa. De opbouw is vrij eenvoudig: het zijn ronde, aardene heuvels die een graf bedekken. Voorbeelden met een diameter van meerdere tientallen meters zijn geen uitzondering. Rondom de heuvels creëerde men meestal een duidelijke grens tussen de wereld van de levenden en de doden. Die afbakening symboliseerde men door een cirkel van palen (een palenkrans) te plaatsen, of door één of meerdere grachten rond de heuvel te graven. Hoewel latere bijzettingen mogelijk zijn, is een grafheuvel in essentie opgericht voor één persoon. Deze cremeerde men doorgaans op een brandstapel buiten het monument. Nadien verzamelde men de resten van de crematie en zette deze bij in een grafkuil die tenslotte bedekt werd door het heuvellichaam.

Door hun specifieke ligging en omvang blijven sommige grafheuvels tot vandaag zichtbaar in het landschap, o.a. in de Vlaamse Ardennen, de Kempen en Waals-Brabant. Dit zorgde ervoor dat het archeologisch onderzoek van deze grafrelicten reeds aanving in de 19de eeuw, maar uiteindelijk ook te vroeg tot stilstand kwam. Luchtfotografie en recente opgravingen tonen aan dat het aantal grafheuvels veel groter moet geweest zijn dan aanvankelijk is aangenomen. Door duizenden jaren landbouw en erosie op het Vlaamse platteland is de meerderheid bovengronds niet meer zichtbaar, maar op vele plaatsen komen de monumenten voor de doden op slechts 40 tot 50cm onder onze voeten weer tot leven. De heuvels mogen dan zelf niet meer bewaard zijn, de grachten, de palenkransen en de graven in de ondergrond getuigen nog steeds van hun vroegere grootsheid.

Prehistorische grafheuvels zijn steeds fascinerend geweest voor de mens. Een mengeling van respect, angst en interesse was het resultaat. Dit uitte zich ondermeer in de bijzetting van overledenen uit jongere periodes (Romeins, middeleeuws) vlakbij of in de omgeving van de oudere grafmonumenten.

Bewaarde bronstijdgrafheuvel in het Muziekbos

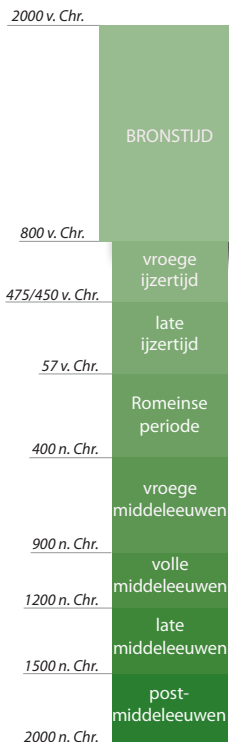
Zicht op de grafmonumenten van De Stadstuin met het Muziekbos op de achtergrond

Piramides te Ronse

Dichtbij de top van De Stadstuin kwamen drie grafmonumenten uit de bronstijd aan het licht. Bovengronds was hiervan niets meer te zien maar ondergronds troffen de archeologen de circulaire grachten aan die oorspronkelijk elk een heuvel begrensd. De twee grootste cirkels hebben een diameter van 31m tot 33m. Eén hiervan had een indrukwekkende gracht met een breedte van 2,3m tot 5,5m, en een diepte van 0,9 tot 1,7m. De grond, die bij de aanleg werd uitgegraven, gebruikte men vermoedelijk om de heuvel aan de binnenzijde van de gracht op te werpen. Zonder rekening te houden met de erosie sinds de bronstijd, gaat het om meer dan 750m³ of meer dan 1500 ton aarde die bij het graven van deze gracht vrij kwam! De mankracht die hiervoor nodig was, maakt duidelijk dat de aanleg van dergelijke grafmonumenten het werk was van een hele gemeenschap. Het waren geen jarenlange monsterprojecten, zoals de aanleg van de Egyptische piramiden, maar het was zeker ook niet het werk van een verloren weekend. Zonder twijfel waren de monumenten uit de bronstijd enkel bestemd voor personen met een zekere status binnen hun gemeenschap.

De oudste cirkel te Ronse is door middel van een radiokoolstofdatering op de overgang van de steentijden naar de bronstijd (2200-2000 v.Chr.) te plaatsen. Dit maakt dat hij tot de vroegste grafcirkels uit de wijde regio behoort. Een paar eeuwen later richtte men vlakbij een tweede, nog grotere en een derde, kleinere grafheuvel op. Enkel in de centrale zone van de grootste cirkel kwam een klein crematiegraf tevoorschijn.

In de Romeinse periode richtte men de lager gelegen delen van het terrein in als begraafplaats, waarbij men de zone met de grafheuvels netjes heeft gemeden. Het is dus mogelijk dat de heuvels meer dan twee millennia later nog steeds bovengronds zichtbaar waren. Dit verschijnsel sterkt het vermoeden dat de gebieden met grafheuvels gedurende lange tijd een 'sacrale' betekenis behielden en waarschijnlijk in het geheugen gegrift bleven als symbolische ankerpunten in het landschap.

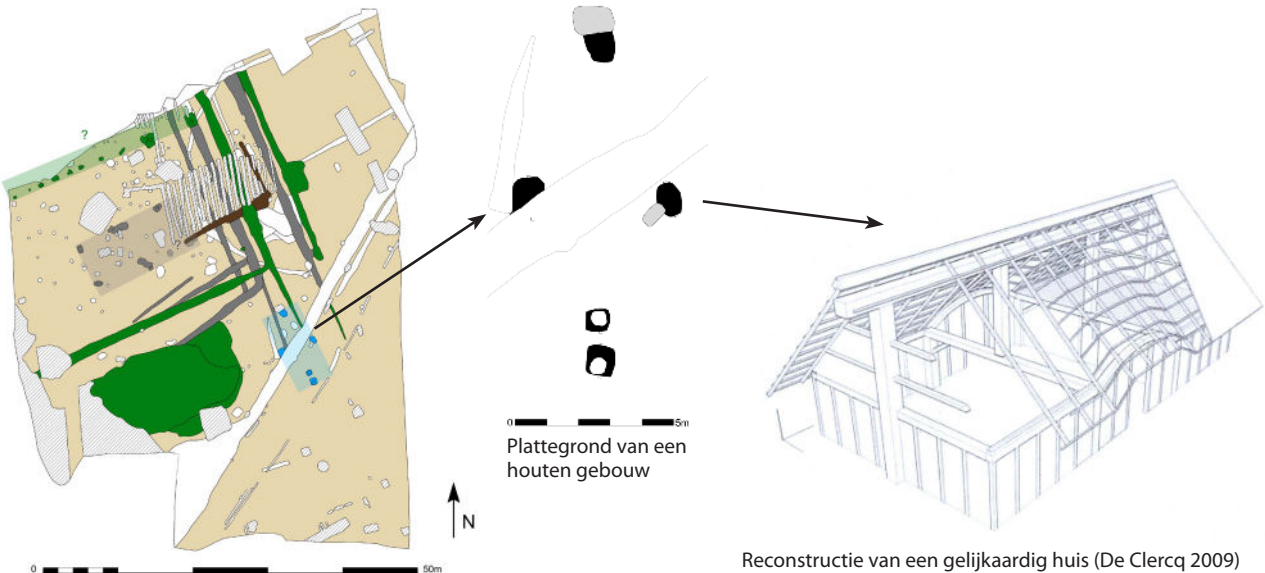

Impressie van de grafmonumenten van De Stadstuin (© J. Moens)

Zicht op De Stadstuin (© B. Stichelbaut, UGent)

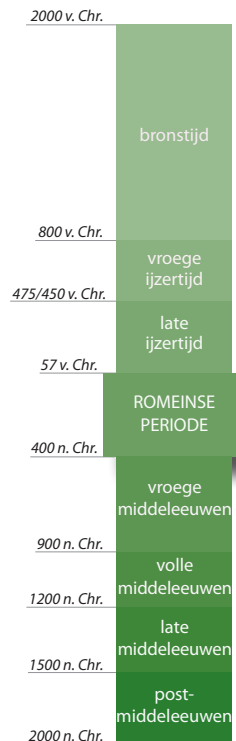

Grondplan van de Romeinse nederzetting

Reconstructie van een gelijkwaardig huis (De Clercq 2009)

Romeinen te Ronse

In de Romeinse periode is nagenoeg het volledige terrein van De Stadstuin in gebruik genomen. De grootschaligheid van de opgraving zorgt voor een goed zicht op dit Romeinse landschap. In de noordwestelijke hoek (vlakbij het stadscentrum) situeert zich een zogenaamde *enclosure*. Het gaat om een nederzetting die afgebakend is door een greppel of gracht, waar mogelijk ook een wegel op aansluit en die in verschillende, opeenvolgende fases van de 1ste tot de 3de eeuw n.Chr. in gebruik was. Tijdens deze periode behoudt de nederzetting grotendeels dezelfde structuur. De site is slechts voor een klein deel aangesneden en strekt zich verder uit in de richting van het stadscentrum. Binnen en in de onmiddellijke omgeving van de afbakening zijn verschillende houten gebouwen en structuren aangetroffen. Hier van zijn enkel nog de zogenaamde paalgaten bewaard; dit zijn de plaatsen waar de houten palen stonden die het skelet van het gebouw vormden. Vergelijkbare sites, zowel op basis van de bouwtraditie als de aangetroffen vondsten, in het noordelijke deel van Vlaanderen suggereren dat we hier te maken hebben met een eenvoudige, landelijke nederzetting die gericht is op de ontginning van het landschap. Door de planmatige aanleg is het echter niet onmogelijk dat de site van De Stadstuin dit niveau overstijgt. Door een aantal gelijkenissen met andere sites is een interpretatie als een villa, een site van overheidswege (bv. een baanpost), ... niet uit te sluiten.

Fragment van een Romeinse dakpan met de afdruk van vermoedelijk een hondenpoot

Drinkbeker in grijs aardewerk, afkomstig uit één van de crematiegraven

Zicht op een crematiegraf in grondplan (schaallat = 1m)

Zicht op een crematiegraf in doorsnede

De hoger gelegen gronden, ten oosten van de nederzetting, zijn tijdens de Romeinse periode ingericht als een begraafplaats. Een aantal gracht- en greppelsystemen geven de ruimtelijke structuur aan dit gebied. Mogelijk heeft men vanuit de nederzetting het terrein stelselmatig georganiseerd in twee grote fases, die zowel ruimtelijk als chronologisch te linken zijn aan de nederzetting.

Tussen de greppels bevinden zich een twintigtal graven, het betreft exclusief crematiegraven. De eigenlijke crematie van de overledenen en de bijgaven gebeurde op een brandstapel waarna men de resten bijzette in de grafkuilen. De opbouw van de kuilen is steeds dezelfde: onderaan bevindt zich een houtskoollaag die de resten van de brandstapel bevat. Twee exemplaren waren waarschijnlijk bovengronds gemarkeerd door een klein grafmonument, een zogenaamd dodenhuisje.

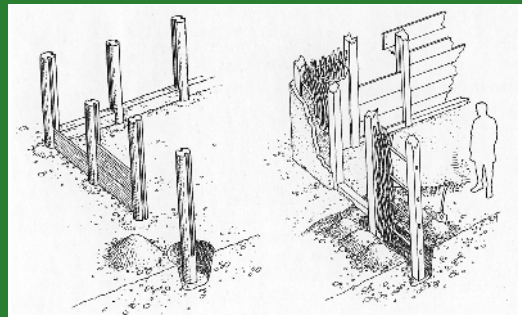
De vraag blijft in hoeverre men de grafheuvels, nabij het hoogst gelegen deel van De Stadstuin, in de Romeinse periode bewust heeft opgezocht om de begraafplaats te organiseren. Door de quasi afwezigheid van Romeinse (en jongere) sporen in de zone met de grafheuvels is het niet ondenkbaar dat deze bronstijdmonumenten toch vrij lang (deels) zichtbaar zijn gebleven in het landschap.

De directe omgeving in Ronse wijst op een vrij belangrijke aanwezigheid in de Romeinse periode. Aan de westelijke zijde van het huidige Ronse wordt het tracé van de Romeinse weg Kerkhove-Blicquy vermoed. Op de toppen van de Vlaamse Ardennen (Muziekberg, Calmont) bevinden zich enkele grafheuvels en tenslotte zijn er de Romeinse vondsten in de buurt van de Sint-Hermeskerk waar men het bestaan van een 'belangrijke' site veronderstelt.

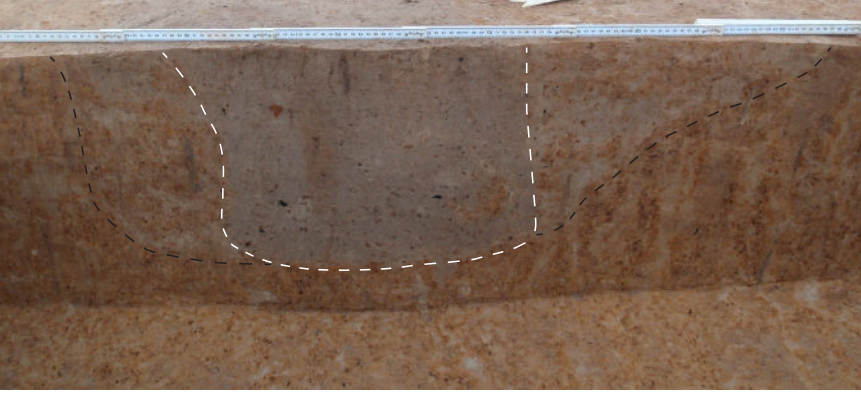
Gebouw met houten palen \neq paalwoning

Dikwijls denkt men bij een huis met houten palen meteen aan een 'klassieke' paalwoning waarvan het loopniveau boven het maaiveld of de waterspiegel gelegen is. Dit is echter een veel voorkomende misvatting. In onze streken, arm aan stenen in de natuurlijke bodem, gebruikte men gedurende grote periodes van onze geschiedenis houten palen en balken om een gebouw te construeren. Daartoe groef men volgens een regelmatig patroon kuilen in de grond waarin men houten palen plaatste.

Deze torsten via een uitgekiende boven- grondse constructie het gewicht van het dak. De ruimtes tussen de palen vulde men op met planken of vlechtwerk die werden afgestreeken met klei of leem. Het gebouw kreeg een dakbedekking met pannen of vergankelijke materialen zoals stro. Het toenmalige loopniveau lag doorgaans op hetzelfde niveau als het hedendaagse. Aan de hand van de specifieke plaatsing van de palen kunnen archeologen de oorspronkelijke plattegrond van een gebouw reconstrueren.

Constructie van een houten gebouw (Höchli 1992)

Een typisch paalspoor: centraal is de plaats waar de houten paal heeft gestaan duidelijk zichtbaar (de zogenaamde paalkern: witte stippellijn); daarrond is ook de kuil op te merken die men gegraven heeft om de paal in te zetten (zwarte stippellijn)

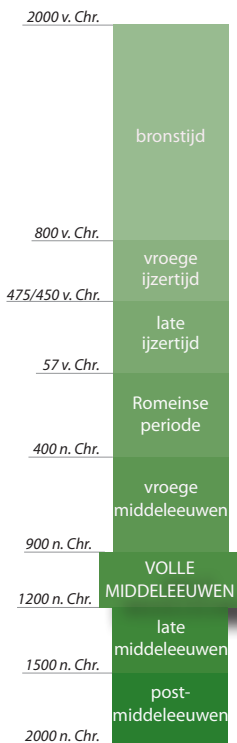
Voorraadpot in Karolingische traditie

Een nederzetting aan de rand van het middeleeuwse Ronse

Centraal op het terrein bevindt zich een middeleeuwse nederzetting die een mooi afgebakend geheel vormt, i.e. een *enclosure*. Een gracht omgeeft een woonareaal met een oppervlakte van ongeveer 0,33 ha. In de gracht zijn minstens twee onderbrekingen vast te stellen die we kunnen interpreteren als toegangen. Binnenin de omheining is een grote hoeveelheid sporen aangetroffen. Naast een aantal kleinere bijgebouwen zijn drie houten woongebouwen te herkennen, die vermoedelijk een woon- en/of stalfunctie vervulden. Vooral de duidelijke drieschepige gebouwen in de noordelijke helft van de woonzone springen in het oog. Gelijkaardige huizen treffen we aan op meerdere middeleeuwse sites in Vlaanderen, waar ze soms tot 30 meter lengte meten. Te Ronse zijn de plattegronden slechts deels bewaard waardoor we weinig uitspraak kunnen doen omtrent de volledige lengte. Wat wel zeker is, is dat de drie gebouwen zich telkens in de nabijheid van een ingang in de omsluitende gracht bevinden.

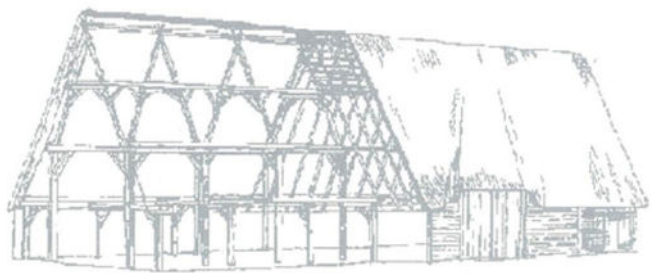
De vondsten wijzen erop dat de nederzetting vermoedelijk op de overgang van de 9de naar de 10de eeuw is opgericht en tot de eerste helft van de 11de eeuw in gebruik bleef.

De ontdekking van dit gehuchtje is vooral interessant voor de kennis van de vorming van het landschap in de onmiddellijke omgeving van Ronse. De toegangen wijzen op een sterk verband tussen de nederzetting op De Stadstuin en de stad Ronse die zich in deze periode ontwikkelt. Een eerste toegang situeert zich in het noorden, een tweede in het westen. De westelijke toegang is echter een stuk groter dan de noordelijke. Dit is niet verwonderlijk; de westelijke zijde is immers gericht op het centrum van Ronse. We mogen veronderstellen dat er sprake was van een zekere mate van 'verkeer' tussen beide nederzettingen. Bijgevolg kunnen we de westelijke toegang dan ook als de hoofdingang tot de site beschouwen.

Zicht op de noordoostelijke hoek van de middeleeuwse nederzetting met aanduiding van de afbakenende gracht en één van de woonhuizen

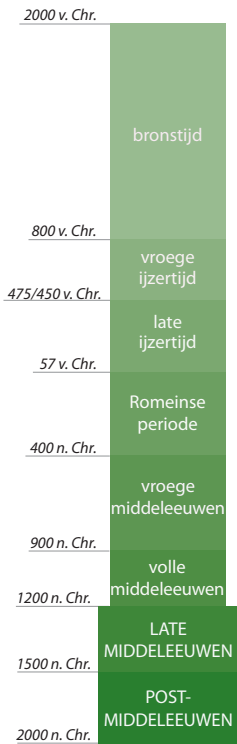
Reconstructietekening van een gelijkaardig gebouw uit Zele (Mortier *et al.* 2003)

Vereenvoudigde plattegrond van de middeleeuwse nederzetting

Op het spoor van het middeleeuwse Spillegem?

Na het verdwijnen van de middeleeuwse bewoning in de loop van de 11de eeuw zijn de toegangswegen tot de nederzetting vermoedelijk in gebruik gebleven. Ter hoogte van de toegangen situeert zich telkens een spoor dat als een restant van een (holle) weg te interpreteren is. Het aangetroffen vondstmateriaal weerspiegelt een langdurig gebruik ervan gedurende de late- en post-middeleeuwen. Deze holle wegen doorkruisten het terrein en bleven tot recent in het terrein bewaard als voetwegels die aansloten op de huidige straten rond de site, enerzijds de Théodule Canfijnstraat en anderzijds de Lermusieaulaan. Het landschap van vandaag, net ten oosten van de stad, kent dus zijn oorsprong in de 9de-10de eeuw. We kunnen bijgevolg een continuïteit vooropstellen van ongeveer 11 eeuwen! In dit opzicht springt vooral de westelijke toegang van de voormalige middeleeuwse nederzetting in het oog. Deze ligt namelijk in het verlengde van een voetweg die leidt naar het straatje Spillegem, dat de verbinding vormt tussen De Stadstuin en de Grote Markt, enkele honderden meters westwaarts. De straatnaam 'Spillegem' vevat heel wat informatie. Etymologisch gaat het achtervoegsel '-gem' in de naam 'Spillegem' terug op het Germaanse -haim. De naam 'Spillegem' is gekend uit de bronnen als een laatmiddeleeuwse lokale familie, maar verwijst oorspronkelijk naar een oudere nederzetting in de omgeving van Ronse. De huidige straatnaam in het centrum van Ronse is hiervan een relict en suggereert de ligging van de nederzetting net ten oosten van de stad. De directe verbinding, via de voetwegel, tussen de archeologische site op de Stadstuin en het Spillegemstraatje maken een identificatie van de site als Spillegem waarschijnlijk. Ondanks haar korte bestaan wist de nederzetting toch een belangrijke stempel te drukken op de omgeving, die tot voor kort een structuur vertoonde, zoals grotendeels gevormd in de 9de-10de eeuw.

Germanen in Vlaanderen?

Vlaanderen is bezaaid met plaatsnamen die eindigen op -gem; denken we voor het zuiden van Oost-Vlaanderen maar aan Zottegem, Wortegem, Moregem, Erembodegem, ... Het -gem suffix gaat terug op het Germaanse -haim. Dit betekent letterlijk 'huis of woonplaats van de lieden van'. Zo is 'Zottegem' etymologisch te interpreteren als 'de woonplaats van de lieden van Sottó'. Het ontstaan van deze plaatsnamen zou te dateren zijn tussen de 6de en de 9de eeuw n.Chr. Het gaat om de periode na de val van het West-Romeinse rijk, waarbij Germanen van over de Rijn zich onze streken vestigen. Deze lieten hun sporen na in de lokale plaatsnamen. Veel van deze vroegmiddeleeuwse nederzettingen kenden echter geen continu bestaan tot vandaag en werden ergens in de loop van de (post-)middeleeuwen om diverse redenen verlaten. Zo spreken we van 'verdwenen' toponiemen: plaatsnamen die o.a. uit historische bronnen gekend zijn maar die niet meer exact te situeren zijn. Dit is wat vermoedelijk ook gebeurde met 'Spillegem'. De huidige straatnaam is waarschijnlijk de laatste verwijzing naar een 'verdwenen' nederzetting aan de oostelijke rand van Ronse.

Grote Markt

Spillegemstraatje-voetwegel

middeleeuwse nederzetting

Colofon

Archeologiebrochure 6

Deze uitgave kwam tot stand naar aanleiding van de archeologische opgravingen in De Stadstuin te Ronse, uitgevoerd door SOLVA, op vraag van de Stad Ronse.

D/2013/12.857/15

Tekst, tekeningen en foto's:
Archeologische Dienst SOLVA

Alle illustraties © SOLVA,
tenzij anders vermeld

Illustratie op het voorblad:
Zicht op De Stadstuin
(© B. Stichelbaut, UGent)

Contactadres:
Intergemeentelijk samenwerkings-
verband SOLVA
Joseph Cardijnstraat 60
9420 Erpe-Mere
archeologie@so-lva.be

Literatuur

DE CLERCQ W. 2009. Lokale gemeenschappen in het Imperium Romanum. Transformaties in rurale bewoningsstructuur en materiële cultuur in de landschappen van het noordelijk deel van de civitas Menapiorum (provincie Gallia-Belgica, ca. 100 v.C. – 400 n.C.), Gent.

DELVAUX M. 1889. Notice explicative de la feuille de Flobecq. Bulletin de la Société d'Anthropologie de Bruxelles VII, p. 22-154.

DE MULDER G. 1991. De Brons- en Ijzertijd in Zuid-Oost-Vlaanderen. Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde V, p. 255-263.

DEVOS E. 2002. Ronse in de Vlaamse Ardennen, Leuven.

MORTIER S., BASTIAENS J., DE GROOTE K., GELORINI V. & VAN PETEGHEM A. 2003. Een archeologische kijk op Zele in de Middeleeuwen, VOB-VOBOV-info 57, p. 36-45.

PEDE R., CLEMENT C. & CHERRETTÉ B. 2011. Ronse De Stadstuin. Archeologisch vooronderzoek, SOLVA Archeologie-rapport 13, Erembodegem.

PEDE R., CLEMENT C. & CHERRETTÉ B. 2013. Over oude en nieuwe grafheuvels in de Vlaamse Ardennen. Recent archeologisch onderzoek te Ronse (O.-VI.), Lunula Archaeologica protohistorica XXI, p. 23-29.

PEDE R., CLEMENT C. & CHERRETTÉ B. 2013. Romeins te Ronse: een nederzetting en een bijhorende begraafplaats in De Stadstuin, Signa 2.

PEDE R., CLEMENT C., CHERRETTÉ B., GUILLAUME V. & DE CLEER S. 2013. Op het spoor van Spillegem? Een nederzetting uit de volle middeleeuwen te Ronse – De Stadstuin (O.-VI.), Archaeologia Mediaevalis 36.

PEDE R., CLEMENT C., DE CLEER S., GUILLAUME V. & CHERRETTÉ B. 2012. Ronse De Stadstuin. Archeologisch onderzoek, SOLVA conceptrapport, Erembodegem.

PEDE R., CLEMENT C., MOENS J. & CHERRETTÉ B. 2013. Rond en groen. Piramides te Ronse, Ex Situ 2, 6-9.

